

In het dorp Gytsjerk in de gemeente Tytsjerksteradiel in Fryslân (Friesland) ligt het erf van de familie Nijland. Vanaf 1981 tot heden worden hier dagvlinders geteld. Dergelijke langlopende tellingen van hetzelfde gebied zijn van groot belang als referentie voor de landelijke dagvlindermonitoring. In dit eerste artikel wordt het erf gepresenteerd en komen alvast wat globale resultaten aan de orde over de periode 1981-1996.

Het erf
FOTO: FREEK NIJLAND

Zeventien jaar vlinders tellen

Summary

A naturalist has monitored butterflies on the domain grounds of his house annually since 1981. The property consists of rural grassland, which is managed in a nature-friendly way, oak trees and small vegetable gardens. Results of 15 years of monitoring are given. Most of the 24 species of butterfly sighted, belong to members of the Whites and the Browns. Unusual species in this locality include the Comma (*Polygonia c-album*), Camberwell Beauty (*Nymphalis antiopa*) and Clouded Yellow (*Colias croceus*).

Omgeving Ten noordoosten van Leeuwarden op een zandkop in de 'Trynwâlden' waar verschillende landschapstypen elkaar ontmoeten, ligt het dorp Gytsjerk met het open kleiweidegebied in het westen en het coulissenlandschap van de 'Friese Wouden' op veen en zand in het oosten. Binnen een straal van tien kilometer liggen enkele grote natuurgebieden (Groote Wielen, Bouwepet, Ottema-Wiersma reservaat en Sippenfennen). Daarbuiten heeft de omgeving een overwegend intensief agrarisch karakter. Met uitzondering van het Ottema Wiersma reservaat / Sippenfennen, waar de Zilveren maan leeft, komen er in de omgeving vooral 'alledaagse' dagvlinders voor.

Aspecten Het erf 'Canterlandseweg 18' is 17,5 are groot en ligt aan de rand van Gytsjerk. De Canterlandseweg heeft aan weerszijden een rij eikenbomen van het begin van de eeuw. Rondom het erf ligt een 75 jaar oude hoge boomsingel met vooral Zwarte Els en Esdoorn. Een even oude hoogstam-appelhof vecht met de singelbomen om het licht en een ouderwets agrarisch beheerd graslandje met wilde moestuin en akkertjes completeert het geheel. Hoewel het beheer nogal afwijkt van het gangbare, is het toch steeds door de buurt geaccepteerd.

Het erf vertoont verschillende aspecten die voor dagvlinders belangrijk zijn. Tezamen met de boomsingel vertegenwoordigt de appelhof het bosaspect. De stukjes grasland, de akkertjes en het moestuintje staan model voor het aspect van ouderwets, landelijk cultuurland. Het huis en de schuren, de laanbomen, het bestrate pad en een klein stukje tuin staan voor de gangbare woonomgeving.

Beheer In 1979 zijn mijn vrouw Janneke en ik met onze twee toen nog kleine dochtertjes Linde en Stern in Gytsjerk komen wonen. Sindsdien is het erf natuurvriendelijk beheerd. Daarvoor werd een deel door de buurman gebruikt voor pinkenbeweiding. Het beheer is niet speciaal op vlinders gericht. Dieren staan hier centraal: van 1980 tot 1991 waren dat geiten en vanaf 1991 een Shetlander-pony. De stukjes grasland (samen ongeveer 10 are) werden deels beweid en deels met de zeis gemaaid en gehooïd. Geprobeerd is de inheemse plantengroei van ouderwetse graslanden en akkertjes te laten terugkeren.

Sinds 1980 is de plantengroei van de graslandjes steeds rijker aan soorten geworden. Met name zijn sterk toegenomen Scherpe boterbloem, Veldzuring, Fluitekruid en diverse grassoorten zoals Gewoon struisgras, Reukgras, Rood Zwenkgras en - sinds de ponybeweiding - het akkergrasje Slofhak. Op de akkertjes en delen van de moestuin hebben zich na twee jaar inzaaien verschillende plantensoorten gehandhaafd zoals Bolderik, Gewone klaproos, Gele gan-

zenbloem, Smalbladige wikke en Herik. Interessant is het sinds jaar en dag voorkomen van het plantje Akkerandoorn, een Rode-Lijst-soort die garen spint bij een wat rommelig gebruik van akkertjes en moestuinen, maar voor dagvlinders overigens niet zozeer van betekenis is.

Doel van het onderzoek Van meet af aan is 'monitoring' een doelstelling van het onderzoek geweest. Voor het erf betekent dat het langlopend volgen van dagvlinderaantallen volgens een vast patroon. Het erf staat daarbij model voor de vlinders die in de omgeving voorkomen. Daarbij is van betekenis dat zowel bos- als graslandaspecten op het erf voorkomen. Een tweede doelstelling is de betekenis te onderzoeken van een natuurvriendelijk beheer, gericht op inheemse planten voor dagvlinders. Vooral om die reden is ervoor gekozen geen speciale vlinderlokkers als Buddleia (Vlinderstruik) aan te planten. Een derde doel is meer te weten te komen over het gedrag van de vlinders.

In deze half-beschaduwde omgeving voelt het Bont zandoogje zich thuis
FOTO: FREEK NIJLAND

enigszins opgewaardeerd zijn. In de jaren 1984-1991 is ook plaats, gedrag en bloembezoek van de vlinders op kaart genoteerd.

Herkenning Het op naam brengen van dagvlinders die in Nederlandse monitoringroutes kunnen worden aangetroffen, is over het algemeen vrij eenvoudig voor iemand die veel telt. Het aantal soorten is niet groot, na een jaar ken je de vlinderbevolking van je route goed en je leert om vlinders al vanaf vrij grote afstand te kunnen herkennen op voorkomen, vliegbeeld en gedrag. Dat was bij ons niet anders. Toch blijven er een paar lastige vlinders bij. Het Zwartspriedikkopje is tot op korte afstand niet goed te onderscheiden van het Geelspriedikkopje. Dat probleem werd al vrij snel opgelost toen in de eerste jaren na wat kniebuigingen en strekoefeningen bleek, dat er echt alleen Zwartspriedikkopjes voorkwamen, niet alleen op het erf maar ook in de ruime omgeving. Nog moeilijker is het onderscheiden van Klein koolwitjes en Klein geaderd witjes in de vlucht. Gelukkig strijken de vlinders soms dichtbij neer, waardoor het probleem opgelost wordt. Toch blijft het lastig.

soort	feb	mrt	apr	mei	juni	juli	aug	sep	okt	nov	aantal
	1	2	1	2	1	2	1	2	1	2	
1 Klein koolwitje											2.400
2 Bont zandoogje											2.028
3 Argusvlinder											728
4 Atalanta											726
5 Groot koolwitje											603
6 Klein geaderd witje											556
7 Dagpauwoog											310
8 Koevinkje											307
9 Kleine vos											175
10 Citroenvlinder											138
11 Zwartspriedikkopje											130
12 Boornblauwje											115
13 Bruin zandoogje											69
14 Kleine vuurvlinder											63
15 Hooibeestje											60
16 Landkaartje											54
17 Oranjepipje											45
18 Distelvlinder											40
19 Eikepege											8
20 Icarusblauwje											3
21 Gehakelde aurelia											3
22 Groot dikkopje											2
23 Rouwmantel											1
24 Oranje luzernevlinder											1

Tabel 1. Dagvlinders op het erf Canterlandsseweg te Gylsjerk. Voorkomen gedurende het jaar en totale aantallen getelde vlinders in volgorde van talrijkheid. Gebaseerd op 1375 tellingen in de periode 1981-1996. Verklaring: feb 1 = eerste helft (1-15) februari, aug 2 = tweede helft (16-31) augustus.

Tellingen Het voorkomen van dagvlinders is een nogal vluchtige aangelegenheid. De aantallen op een erf kunnen per dag aanzienlijk verschillen afhankelijk van het weer, het tijdstip van de dag, de aanwezigheid van geopende nectar-producerende bloemen en onder invloed van nectaraanbod in de omgeving. Wanneer telresultaten bij dergelijke variabele omstandigheden enige zeggingskracht willen hebben, dan moet er vaak geteld worden. Dat is ook gebeurd. De vlinders werden geteld volgens een vaste route. Bij goede weersomstandigheden is steeds geprobeerd dagelijks één telling uit te voeren.

Wanneer buiten de telling op dezelfde dag een groter aantal van een soort gezien is dan tijdens de telling (wat overigens zelden voorkwam), dan werd het aantal gecorrigeerd. Soorten die op dezelfde dag buiten de telling om gezien werden, maar bij de telling gemist waren, zijn aan de telling toegevoegd. Dit betekent in de praktijk dat de aantallen van weinig talrijke soorten daardoor

Het vlinderjaar In de periode 1981-1996 is het erf 1375 keer geteld. Tijdens 1352 tellingen zijn totaal 8572 dagvlinders geteld (ofwel gemiddeld 6,2 per telling), verdeeld over 24 soorten (tabel 1). Bij 23 tellingen waren geen vlinders aanwezig. De meeste vlinderloze tellingen vielen in de tweede helft van juni en de tweede helft van oktober. De getelde soorten vormen een goede afspiegeling van de dagvlinderbevolking die binnen een straal van 10 kilometer van het erf kan worden aangetroffen. Drie soorten: Gehakelde aurelia, Rouwmantel en Oranje luzernevlinder (alle trek- of invasievlinders) zijn wel op het erf aangetroffen, maar door mij niet in de omgeving. De Rouwmantel is wel door anderen in de omgeving gezien in het invasiejaar 1995. Twee soorten: Geelspriedikkopje en Zilveren maan zijn niet op het erf aangetroffen, maar komen wel plaatselijk in de omgeving voor.

De aantallen dagvlinders variëren sterk gedurende het jaar. Verschillende factoren zijn daarop van invloed, zoals het komen en

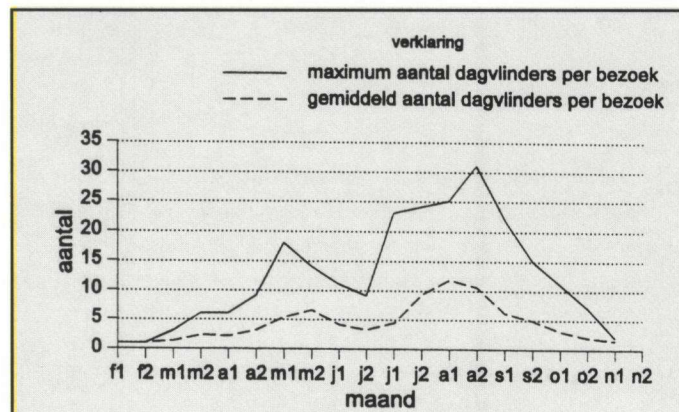
gaan van de verschillende vlindergeneraties, de weersomstandigheden en het bloeien van nectarproducerende planten. Figuren 1 en 2 laten zien hoe de aantallen waargenomen vlinders en het aantal soorten op het erf fluctueren gedurende het jaar.

De eerste vlinders worden gezien bij mooie dagen in maart en een enkele maal al in februari. Dit zijn met name de vlinders die als volwassen vlinder overwinteren zoals de Citroenvlinder, Dagpauwoog en Kleine vos. April is de maand waarin vooral de eerste vlinders die als pop overwinteren, te voorschijn komen zoals het Klein koolwitje, Bont zandoogje, Boomblauwtje en Oranjetipje. Pas in mei verschijnen de eerste Argusvlinders. Dat is ook de voorjaarsmaand waarin de aantallen vlinders het grootst zijn. Juni is een vrij vlinderarme maand. De eerste generaties zijn op hun retour of verdwenen en het wachten is op nieuwe. Vooral in de tweede helft van juni en begin juli zijn er weinig vlinders. In sommige jaren worden dan soms vlinderloze dagen gesignaleerd. Deze slappe tijd valt samen met het uitgebloeid raken in de landelijke omgeving van de voorjaarsbloemen. Weliswaar begint medio juni in Noord-Nederland de bloeiperiode van nectarplanten als Braam en Akkerdistel, maar de dagvlinders met één generatie die dan beginnen te vliegen zoals Bruin zandoogje en Groot dikkopje, komen dan in Noord-Fryslân vrij beperkt voor

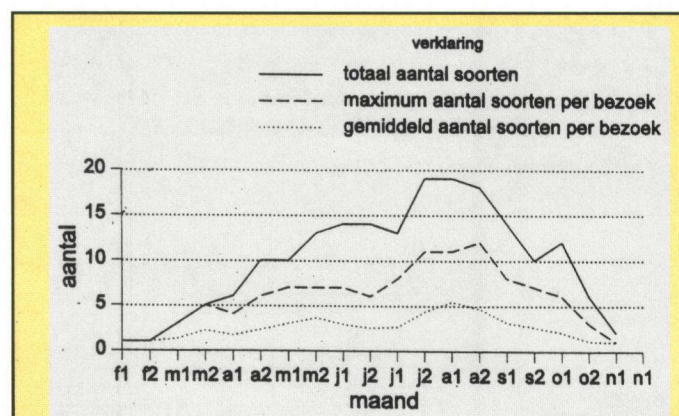

Het Bont zandoogje
FOTO: HANS SMEENK

(natuurvriendelijke bermen, overhoeken en opspuitingen, natuurgebieden) en zijn weinig te zien in tuinen en erven in dorpen en steden. Vanaf half juli zien we zowel het aantal soorten als de aantallen vlinders stijgen. De periode van half juli tot eind augustus is hoogtij voor het waarnemen van dagvlinders. Zowel de vlinderaantallen als het aantal soorten zijn dan het grootst van het hele vlinderjaar. Verschillende vlinders met één generatie vliegen nog, terwijl van andere soorten de tweede of derde generatie vliegt. Het grootste aantal dagvlinders is dan ook in die periode geteld: op 24 augustus 1990 werden 31 vlinders geteld van zeven soorten. Vanaf begin september dalen zowel het aantal soorten als de aantallen vlinders. In oktober loopt het vlinderjaar langzaam ten einde. De laatste vlinders die in het begin van het najaar nog gezien worden, zijn vooral Atalanta's die zich te goed doen aan rottend fruit, maar ook derde generatie vlinders zoals Argusvlinders, Klein koolwitjes en Bont zandoogjes kunnen op mooie oktoberdagen nog te zien zijn. Slechts tweemaal zijn in de eerste helft van november nog vlinders waargenomen,

Figuur 1. Aantallen waargenomen dagvlinders tijdens tellingen van het erf Canterlandseweg 18 te Gytsjerk in de periode 1981-1996. Verklaring: f1=eerste helft (1-15) februari; a2=tweede helft (16-31) augustus.

Figuur 2. Aantallen waargenomen soorten dagvlinders tijdens tellingen van het erf Canterlandseweg 18 te Gytsjerk in de periode 1981-1996. Totaal zijn 24 soorten dagvlinders waargenomen. Verklaring: f1=eerste helft (1-15) februari; a2=tweede helft (16-31) augustus.

beide malen een Atalanta. In de loop van november is het vlinderjaar definitief voorbij.

Tweede gebruik van gegevens

In de ongeveer 250 uur waarin is geteld (ofwel ruim 6 werkweken) zijn naar schatting totaal 80.000 gegevens verzameld. De tellingen gaan nog steeds door. Een uit de hand gelopen liefhebberij of een bewuste keuze? Het is in feite van beide wat.

Sinds de start van het Dagvlinderproject eind jaren zeventig houdt een groeiend aantal mensen zich bezig met het verzamelen van vlindergegevens. Trouw worden wekelijks enkele honderden monitoringroutes in Nederland geteld. Vlinders worden bewonderd en gefotografeerd. Dit zijn allemaal vormen van natuurbeleving die passen bij deze tijd. De meeste gegevens blijven echter staan in aantekenboekjes of worden opgestuurd naar De Vlinderstichting. Slechts enkele vlinderaars komen door het schrijven van rapporten of artikelen tot een tweede gebruik van de gegevens. Toch is het mogelijk een bedreigde vlindersoort te beschermen of een vlinder-vriendelijk natuurproject op te starten in de eigen omgeving. Bij de komende artikelen in de reeks 'Canterlandseweg 18' gaat het niet om bedreigde, maar vooral om alledaagse soorten. Soorten die we dichtbij huis (soms zelfs in huis) aan kunnen treffen, een milieu waar we zelf invloed op hebben. Bekende vlinders, waar we overigens soms verrassend weinig van weten. Overigens, bedenk wel: ■ wat nu alledaags is, kan morgen bedreigd zijn.